

ศึกษาวิเคราะห์บทบาทสตรีทางการบ้านการเมือง
ตามมาตรฐานของพุทธธรรม : กรณีศึกษาพระพุทธดำรัสในกัมโปชสูตร
Study and Analyzing the Politic women's roles in
the Buddhaddhamma Standard:
Study Case in Buddha Taught in Kampojasutta

ศ.พิเศษอดิศักดิ์ ทองบุญ

Prof. Adisak Thongbun

ราชบัณฑิต

บทคัดย่อ

ในปัจจุบัน สตรีทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกับบุรุษ บทบาทสตรีทั้งทางการเมืองและการเมือง มีความสำคัญ นำมาซึ่งความสุข ความเจริญก้าวหน้าทั้งส่วนตัวและส่วนรวมหรือสังคมประเทศชาติไม่แพ้บทบาทของบุรุษ ซึ่งแตกต่างไปจากสตรีในสมัยก่อน ทั้งนี้เนื่องจากสตรีในปัจจุบันมีโอกาสได้รับการศึกษาเท่าเทียมกันเป็นสำคัญ แต่เพราะเหตุใดในกัมโปชสูตรจึงมีคำกล่าวที่ว่า “สตรีนั่งในสภาไม่ได้ ทำงานใหญ่ไม่ได้ และไปประกอบอาชีพในแคว้นกัมโปชะหรือต่างแคว้นไม่ได้” คำถามและคำตอบในพระสูตรนี้เกิดจากการมองสตรีอย่างอคติตามความเชื่อของสังคมอินเดียสมัยนั้นหรือไม่ เมื่อได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากพระสูตรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับข้อสงสัยเหล่านั้นแล้วนำมาพิจารณาวิเคราะห์เปรียบเทียบจนแน่ใจว่า สามารถแก้ข้อสงสัยดังกล่าวได้โดยมุ่งหวังที่จะนำพระพุทธดำรัสไปแนะนำสตรีที่มีปัญหาให้ทราบและแก้ไขต่อไป และเสนออีกว่า ผู้มีความโกรธ ความริษยา ความตระหนี่และมีปัญญาทึบ ไม่ว่าบุรุษหรือสตรีย่อมนั่งในสภาไม่ได้ ทำงานใหญ่ไม่ได้ และไปประกอบอาชีพในต่างแดนไม่ได้ทั้งนั้น เพราะฉะนั้น จึงได้ข้อสรุปว่า ผู้ใดเมื่อเรียนรู้ข้อบกพร่องของตนจนรู้ตระหนักรู้แล้ว ลงมือแก้ไขตามพระพุทธดำรัส ดังมีพระนางมัลลิกาเทวีทรงปฏิบัติ ผู้นั้นจะได้ประโยชน์สมตามที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์

คำสำคัญ : บทบาทสตรีทางการเมือง, พุทธธรรม, สภา, กัมโปชสูตร, พระสัพพัญญุตญาณ

Abstract

In the recent, all women around the world have the equal rights with all men. The politic roles are very important to develop the private and public usages as equal as the men who were different to the women in the past, because they have educated as well as the men could. Why was a sermon said in Kampojasutta “the women could not join in the parliament, do the important work and have career in the Kampojasutta or the different states? The questions and the answers in this sutta had been done to look down the women by the bias according to the belief in the Indian society in that time or not. When have studied from many suttas, the suspects were certainly contemplated and analyzed to compare. It is understood and realized that Buddha hopefully advised the women with problems to know and improve themselves and also he said that some ones who were usually angry, jealous, sticky, and the wrong view. Both of them could not join in the parliament, do the important work and have the occupation in the foreign countries. Therefore, it is summarized that whoever had learnt the defect things so that they realized by their mind and then they try to improve themselves along with the Buddha’s taught as the Mallikadevi had done, they will get the useful things as if the Buddha taught.

Keywords: Politic women’s roles, Buddhadhamma, Sabha, Kampojasutta, Enlightenment

บทนำ

ในปัจจุบัน สตรี ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกับบุรุษ บทบาทสตรีทั้งทางการเมืองและการเมือง มีความสำคัญ นำมาซึ่งความสุข ความเจริญก้าวหน้าทั้งส่วนตัวและส่วนรวมหรือสังคมประเทศชาติไม่แพ้บทบาทของบุรุษ ดังเช่น นางเจนเนต เยลเลน (Janet Yellen) ประธานธนาคารกลางสหรัฐอเมริกา ที่หนังสือ **Time** ฉบับที่ ๑๘๓ วันที่ ๒ พฤศจิกายน ค.ศ. ๒๐๑๔ พาดหัวหน้าปกไว้ว่า “THE SIXTEEN TRILLION DOLLAR WOMAN” และ “THE U.S. ECONOMY IS NOW IN HER HANDS” ซึ่งแตกต่างไปจากสตรีในสมัยก่อน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากสตรีในปัจจุบันมีโอกาสได้รับการศึกษาเท่าเทียมกันเป็นสำคัญ

ในประเทศไทย การจัดการศึกษาระบบโรงเรียนเพิ่งมีในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (๒๔๑๑-๒๔๕๓) และพัฒนาให้ขึ้นอย่างกว้างขวางทั่วประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนหน้านั้น การศึกษาสำหรับสตรีมีแต่ในวังซึ่งรับฝึกฝนอบรมสตรี เพื่อทำการบ้านการเมืองที่ดี แต่ก็มิได้เปิดรับทั่วไป

ในประเทศอินเดียสมัยก่อน (ก่อนพุทธกาล-พุทธกาล) สตรีมีสิทธิเสรีภาพไม่เท่าเทียมบุรุษ โดยเฉพาะในสังคมของพวกพราหมณ์ซึ่งยึดถือระบบวรรณะจัด พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระพุทธศาสนาปฏิวัติระบบความเชื่อนี้ โดยให้ความรู้ที่ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน คนทุกระดับเป็นเวไนยะ คือผู้ที่สามารถได้รับการฝึกฝนอบรมให้บรรลุจุดหมายของชีวิตได้ แต่บางทีและบางกรณีคนทั่วไปมองว่า พระพุทธองค์ทรงมีอคติต่อสตรีอยู่บ้างเหมือนกัน ดังกรณีที่จะนำมาศึกษาวิเคราะห์ต่อไป

กัมโปชสูตร

กัมโปชสูตร^๑ เป็นพระสูตรสั้น ๆ ปรากฏอยู่ในอปภังควรรค (ตอนที่ว่าด้วยข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด) แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต พระไตรปิฎก เล่ม ๒๑ มีเนื้อความว่า พระอานนท์ เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะประทับอยู่ที่วัดโฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี แคว้นวัชชี ภูธถามว่า เพราะเหตุใดมาตุคาม (สตรี) นั่งในสภาไม่ได้ ทำงานใหญ่ไม่ได้ ไปแคว้นกัมโปชไม่ได้^๒ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า เพราะมาตุคามเป็นคนมักโกรธ (โกรธโน) ขอบริษยา (อิสสุก) ตระหนี่ (มัจฉริ) มีปัญญาทึบ (ทุปปญโญ)

^๑ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๘๐/๑๒๕, อัง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๘๐/๓๖๒.

^๒ แคว้นกัมโปช ปัจจุบันอยู่ในแคชเมียร์ตะวันตกเฉียงใต้ และบางส่วนของอัฟกานิสถาน

อรรถกถาอธิบายว่า คำว่า **สภา** หมายถึง สภาวินิจฉัน์ ซึ่งทำหน้าที่พิจารณาตัดสินเรื่องราวต่างๆ คำว่า **งานใหญ่** (กมฺมณฺต) หมายถึง การบริหารจัดการกิจการใหญ่ ๆ มีการเกษตร การพาณิชย์ เป็นต้น และคำว่า **แคว้นกัมโปชะ** (กมฺโปชะ) ในคำว่า **ไปแคว้นกัมโปชะไม่ได้** (น กมฺโปชะ คจฺจติ) นั้น เป็นคำที่ยกขึ้นเป็นหัวข้อ คือเป็นตัวอย่างเพื่อแสดงว่า สตรีไปประกอบกิจการหาทรัพย์ในต่างแคว้นใด ๆ ไม่ได้ หรือได้โดยยาก โดยเฉพาะแคว้นกัมโปชะที่ยกเป็นตัวอย่างนี้ไปได้โดยยากมาก เนื่องจากอยู่นอกเขตมัชฌิมประเทศ (ส่วนกลาง) ของชมพูทวีปในสมัยนั้น ซึ่งมีชื่อเรียกว่า **ปัจฉิมตชนบท** และมีเส้นทางคมนาคมกับมัชฌิมประเทศอยู่สายเดียว เรียกว่า **อุตตราปะละ** (คู่กับเส้นทางคมนาคมไปสู่ภาคใต้ของชมพูทวีปที่เรียกว่า **ทักษิณาปะละ**) นอกจากนี้ แคว้นกัมโปชะยังมีวัฒนธรรมบางอย่างแตกต่างไปจากแคว้นอื่น ๆ เช่น พลเมืองของแคว้นนี้แบ่งเป็น ๒ ชนชั้น คือ **นาย** กับ **ทาส** และอาจสลับกันได้ คือ ผู้ที่เคยเป็นนาย อาจกลายเป็นทาส และทาสอาจกลายเป็นนายได้ ดังมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับคนต่างแคว้นเรื่องหนึ่งปรากฏในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ว่า พ่อค้าวรรณะพราหมณ์คนหนึ่งนำภรรยาไปทำการค้าขายในแคว้นกัมโปชะนี้ แต่อยู่ได้ไม่นานก็ถึงแก่กรรมลง ผู้เป็นภรรยาก็ได้ตกเป็นทาสของคนพื้นเมือง^๓

ความมักโกรธ ความริษยา ความตระหนี่ และความมีปัญญาทึบ เป็นสาเหตุให้สตรีนั่งในสภาไม่ได้ ทำงานใหญ่ไม่ได้ และไปแคว้นกัมโปชะไม่ได้ อย่างไรก็ตาม อรรถกถาอธิบายไว้เพียงสั้น ๆ ว่า ผู้ถูกความโกรธครอบงำจะไม่รู้สิ่งที่ประโยชน์และไม่ไช่ประโยชน์ ผู้ถูกความริษยาครอบงำจะไม่อดทนต่อทรัพย์สมบัติของผู้อื่น ผู้ถูกความตระหนี่ครอบงำจะไม่อาจทำกิจการที่ต้องจ่ายทรัพย์ลงทุนมาก ๆ และผู้มีปัญญาทึบจะไม่อาจบริหารจัดการให้กิจการดำเนินไปด้วยดีได้^๔

ประเด็นปัญหา มีผู้ตั้งข้อสงสัยว่า

๑. เพราะเหตุใด พระอานนท์จึงยกปัญหา ๓ ข้อข้างต้นขึ้นมาทูลถามพระพุทธเจ้า ปัญหาเหล่านี้มีอยู่ก่อนหรือพระอานนท์เป็นผู้ตั้งขึ้นเอง

๒. สตรีเหล่านั้นหรือที่นั่งในสภาไม่ได้ ทำงานใหญ่ไม่ได้ ไปประกอบอาชีพในแคว้นกัมโปชะหรือต่างแคว้นไม่ได้ เพราะมีเงื่อนไขว่าเป็นคนมักโกรธ ขอบริษยา ตระหนี่ และมีปัญญาทึบ บุรุษไม่อยู่ในเงื่อนไขเหล่านี้หรือ

๓. คำถามและคำตอบ เกิดจากการมองสตรีในแง่ลบ หรืออคติต่อสตรีตามความเชื่อของสังคมอินเดียสมัยนั้นหรือไม่

^๓ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๐๓/๕๐๔; ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๐๓/๒๙๔.

^๔ อัง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๘๐/๓๖๒.

ข้อสมมุติฐานเบื้องต้น

๑. ปัญหาเหล่านี้น่าจะมีอยู่ก่อนแล้ว เกิดจากมีผู้ตั้งข้อสงสัยในความเชื่อที่ยึดถือต่อ ๆ กันว่า “สตรีไม่เท่าเทียมบุรุษ” และคงจะมีผู้ให้คำตอบไว้อย่างต่าง ๆ นานา ซึ่งพระอานนท์ไม่เห็นด้วย จึงนำมาทูลถามพระพุทธเจ้า เพื่อหาทางช่วยพัฒนาสตรีตามแนวพุทธ

๒. ผู้ที่ถูกความโกรธ ความริษยา ความตระหนี่ ครอบงำและไม่มีปัญญา ไม่ว่าสตรีหรือบุรุษ ก็ไม่อาจนั่งในสมาธิวิจิตต์ ไม่อาจทำงานใหญ่ และไม่อาจไปประกอบอาชีพในต่างแคว้นได้เหมือนกัน แต่ในที่นี้ พระอานนท์ทูลถามเรื่องของสตรี จึงตรัสแต่สตรี ไม่ใช่ทรงมองในแง่ลบหรือ ทรงมีอคติต่อสตรีแต่อย่างใด ความจริงพุทธธรรมมีมาตรฐานเดียว ดังจะได้ศึกษาวิเคราะห์ต่อไป

พระอานนท์กับสิทธิสตรี

มีผู้ตั้งคำถามว่า การที่พระอานนท์ยกปัญหาของสตรีดังกล่าวขึ้นทูลถามพระพุทธเจ้านั้น เป็นการมองสตรีในด้านลบตามความเชื่อของสังคมอินเดียสมัยนั้นหรือไม่ ขอตอบว่า ไม่ เพราะเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า ท่านเป็นผู้ทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระนางปชาบดีโคตมี พระน้านางได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีรูปแรกของพระพุทธศาสนา โดยอ้างเหตุผลที่สำคัญ คือ สตรีมีความสามารถที่จะบรรลุอริยมรรคเช่นเดียวกับบุรุษ

นอกจากนี้ท่านรู้และเข้าใจข้อจำกัดบางประการของสตรี ได้ช่วยปกป้องและป้องกันมิให้ได้รับอันตรายมาแล้ว กล่าวคือ ในวันที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานที่สาละวันทยานของพวกมัลลกะษัตริย์กรุงกุสินารา แคว้นมัลละ ซึ่งตั้งอยู่นอกเมืองหลวงนี้ออกไปพอสมควร ท่านได้รับมอบหมายจากคณะสงฆ์ที่ตามเสด็จในครั้งนั้นอันมีพระอนุรุทธเถระเป็นต้น ให้ไปแจ้งข่าวพุทธปรินิพพานนี้แก่พวกมัลลกะษัตริย์และชาวเมืองชาวกุสินารา ครั้นคนเหล่านั้นมาพร้อมกันแล้ว ท่านจัดให้พวกสตรีเข้าไปกราบพระศพของพระพุทธเจ้าก่อนพวกบุรุษ ซึ่งเป็นเหตุให้ท่านถูกตำหนิในที่ประชุมคณะสงฆ์ผู้ทำสังคายนาครั้งที่ ๑ หลังพุทธปรินิพพาน ๓ เดือน ท่านรับผิดชอบและได้ชี้แจงว่า เนื่องจากมีประชาชนจำนวนมากทั้งบุรุษและสตรี ถ้าให้พวกสตรีเข้ากราบพระศพต่อจากพวกบุรุษ ก็จะเป็นเวลาค่าการเดินทางกลางป่าในเวลาค่ำคืน จะเป็นอันตรายแก่พวกสตรี^๕

กรณีตัวอย่างที่กล่าวมานี้ พอสรุปได้ว่า พระอานนท์ยอมรับสิทธิของสตรี และมองเห็นข้อจำกัดบางประการของสตรี เพื่อหาทางปกป้องและแก้ไข มิใช่เพื่อบีบคั้นและซ้ำเติม ประเด็นปัญหา

^๕ วิ.จุ (ไทย) ๗/๔๔๓/๓๘๔.

ที่ปรากฏในกัมโปษสูตรนี้ ก็เป็นกรณีตัวอย่างหนึ่งของการหาทางป้องกันและแก้ไขเรื่องร้ายให้กลายเป็นดี ดังจะกล่าวต่อไป

พระเถระอีกรูปหนึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์ศากยะเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าและพระอานนท์ คือ พระอนรุทธเถระก็ได้ยกประเด็นปัญหาเกี่ยวกับสตรีขึ้นทูลถามพระพุทธเจ้าหลายครั้งและหลายประเด็น เช่นที่ปรากฏในโกธนสูตร^๖ คัมภีร์สังยุตตรนิกาย สฬายตนวรรคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ ข้าพระองค์เห็นแต่มาตุคามโดยมาก หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มาตุคามประกอบด้วยธรรมเท่าไรหนอ หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก”

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ คือ ไม่มีศรัทธา (ไม่นับถือศาสนา) ไม่มีหิริ (ไม่ละอายชั่ว) ไม่มีโอตตปปะ (ไม่กลัวบาป) มักโกรธและมีปัญญาทรม หรือที่ปรากฏในปัญจเวรสูตร^๗ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า สตรีผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ คือ ข่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ และเสพสุราเมรัยและของมีนเมา หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก

เมื่อท่านทราบสาเหตุเช่นนี้แล้ว ท่านก็เทศนาสั่งสอนพวกสตรีให้มีคุณธรรม ๕ คือ มีศรัทธา มีหิริ โอตตปปะ ไม่มักโกรธ และมีปัญญา หรือให้มีคุณธรรม อีกหมวดหนึ่งคือ ไม่ข่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พุดเท็จและไม่เสพสุราเมรัยและของมีนเมาทั้งปวง ซึ่งล้วนเป็นคุณธรรม นำผู้ปฏิบัติให้หลุดพ้นจากอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ไปสู่สุคติได้จริงตามมาตรฐานของพุทธธรรม

มาตรฐานของพุทธธรรม

คำว่า **มาตรฐาน** พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ นิยามไว้ว่า “น. สิ่งทีถือเอาเป็นเกณฑ์ที่รับรองกันทั่วไป เช่น เวลามาตรฐานกรีนิช, สิ่งทีถือเอาเป็นเกณฑ์สำหรับเทียบกำหนดทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ เช่น มาตรฐานอุตสาหกรรม หนังสือนี้ไม่เข้ามาตรฐาน” มาตรฐานของพุทธธรรม คือ ความจริงแท้ ความถูกต้องเที่ยงแท้ไม่แปรผัน ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ดังปรากฏในบทธรรมคุณ ๖ ได้แก่

^๖ ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๘๔/๓๑๕.

^๗ ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๙๓/๓๒๐.

๑. **สุวาทาโต** : ตรัสไว้ดีแล้ว คือเป็นความจริงแท้ มีความงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด สมบูรณ์ทั้งอรรถ (เนื้อความ) และพยัญชนะ (อักษร) ดังที่ท่านอธิบายไว้ว่า พุทธธรรมนี้ไม่ขาดไม่เกิน คือจะเพิ่มอะไรเข้าไปก็ได้ หรือจะตัดอะไรออกไปก็ได้ จึงกล่าวไว้ว่า “ปริสสุทธีปริบูรณ์สิ้นเชิง”

๒. **สนทัญญโก** : ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นได้ชัดด้วยตนเอง คือผู้ใดปฏิบัติและบรรลุผลตามข้อปฏิบัติ นั้นๆ ก็เห็นผลโดยประจักษ์ด้วยตนเอง ไม่ต้องเชื่อตามคำบอกเล่าของผู้อื่น

๓. **อกาลโก** : ไม่ประกอบด้วยกาล คือไม่ขึ้นกับกาลเวลา ปฏิบัติถูกสมควรแล้วไหนก็เกิด ผลเวลานั้น อีกนัยหนึ่ง หมายความว่า พุทธธรรมทรงความจริงอยู่ตลอดไป ไม่จำกัดด้วยกาล

๔. **เอทิปสฺสโก** : ควรเรียกให้มาดู คือทำให้มาตรวจสอบ ให้มาพิสูจน์ได้ เพราะเป็นของจริง ดีจริงและให้ผลจริง

๕. **โอปนยโก** : ควรน้อมเข้ามา คือควรน้อมธรรมเข้ามาไว้ในใจด้วยการปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นในใจ หรือน้อมใจเข้าไปให้ถึงธรรม ด้วยการปฏิบัติจนใจบรรลุถึงที่หมายหรือจุดหมายของข้อธรรมนั้น ๆ

๖. **ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูตี** : อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน คือ เป็นสิ่งที่เฉพาะผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติชอบเท่านั้นจะพึงรู้แจ้งเห็นจริงได้ เหมือนรสแกงเป็นเช่นไรผู้บริโภคเท่านั้นจะรู้ได้บอกได้

ขอขยายความในพระธรรมคุณข้อ สุวาทาโต (ตรัสดี) อีกประเด็นหนึ่ง เพื่อแสดงว่า ที่คำว่า **ตรัสดี** นั้น หมายถึง ตรัสพระวาจาที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังเท่านั้น ดังที่ตรัสกับอภัยราชกุมาร พระราชโอรสของพระเจ้าพิมพิสารแห่งกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ปรากฏอยู่ในอภัยราชกุมารสูตร^๘ (พระไตรปิฎก เล่ม ๑๓) ตอนหนึ่งว่า

“ราชกุมาร ตถาคตก้อย่างนั้นเหมือนกัน รู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

อนึ่ง ตถาคตรู้วาจาที่จริง ที่แท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

ตถาคตรู้วาจาที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนี้ ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น

ตถาคตรู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้น

^๘ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๖/๘๘.

ตลาคตรู้ว่าจาที่จริง ที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่ว่าเจ้านั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตลาคดไม่กล่าววาจานั้น

อนึ่ง ตลาคตรู้ว่าจาที่จริง ที่แท้ ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนั้น ตลาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจานั้น ข้อนั้น เพราะเหตุไร เพราะตลาคดมีความเอ็นดูในหมู่สัตว์ทั้งหลาย”

จากการศึกษาพระสูตรต่าง ๆ ในพระสุตตันตปิฎก พบว่า พุทธธรรมที่ปรากฏในบางพระสูตรเป็นเกณฑ์วัดพฤติกรรมฝ่ายดี หรือฝ่ายชั่วเพียงฝ่ายเดียว ก็มี ในบางพระสูตรเป็นเกณฑ์วัดพฤติกรรมทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่วเปรียบเทียบกัน ก็มี และในบางพระสูตร เป็นเกณฑ์วัดพฤติกรรมเจาะจงแต่ละประเด็นทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่วในบุคคลคนเดียวกันก็มี โดยเฉพาะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโดยพระพุทธประสงค์เอง แต่ถ้ามีผู้ทูลถาม ก็ทรงตอบตรงตามประเด็นที่ทูลถามนั้น ๆ เช่น ที่พระอานนท์และพระอนุรุธเถระทูลถามดังกล่าวข้างต้น พุทธธรรมทั้งหมดไม่ว่าที่ทรงแสดงตามพระประสงค์หรือตามที่ผู้ทูลถาม ล้วนมีมาตรฐานเดียวกัน คือเป็นความจริง ความดี ความงาม และนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความหลุดพ้นทั้งนั้น ดังบทธรรมคุณข้างต้น

ตัวอย่างพุทธธรรมที่เป็นเกณฑ์วัดพฤติกรรมฝ่ายชั่ว ๑๐ ประการ ซึ่งนำผู้ประพฤติไปสู่นรกและฝ่ายดี ๑๐ ประการ ซึ่งนำผู้ประพฤติไปสู่สวรรค์ พุทธธรรม ๒ หมวดนี้โดยทั่วไปเรียกว่า “อกุศลกรรมบถ ๑๐” และ “กุศลกรรมบถ ๑๐” ตามลำดับที่ปรากฏในปฐมนिरยสัคคสูตร ทุติยนिरยสัคคสูตร มาตุคามสูตร^๙ เป็นต้น

ในปฐมนिरยสัคคสูตรและทุติยนिरยสัคคสูตร พระพุทธองค์ตรัสว่า “บุคคลประกอบด้วยธรรม (ฝ่ายชั่ว) ๑๐ ประการ ย่อมดำรงอยู่ในนรกเหมือนถูกนำไปฝังไว้” และ “บุคคลประกอบด้วยธรรม (ฝ่ายดี) ๑๐ ประการย่อมดำรงอยู่ในสวรรค์เหมือนได้รับอัญเชิญไปประดิษฐานไว้” ส่วนในมาตุคามสูตร พระพุทธองค์ตรัสว่า “มาตุคามประกอบด้วยธรรม (ฝ่ายชั่ว) ๑๐ ประการ ย่อมดำรงอยู่ในนรกเหมือนถูกนำไปฝังไว้” และ “มาตุคามประกอบด้วยธรรม (ฝ่ายดี) ๑๐ ประการ ย่อมดำรงอยู่ในสวรรค์เหมือนได้รับอัญเชิญไปประดิษฐานไว้” ที่นำพระสูตรทั้งสามนี้มาเป็นตัวอย่างก็เพื่อให้ข้อสังเกตว่า พุทธธรรม ๒ หมวดนี้ มีความเป็นมาตรฐานสากล ไม่ว่าผู้ใดทั้งผู้ชายและผู้หญิง ถ้าประพฤติเช่นนี้ก็จะเกิดผลอย่างเดียวกัน

^๙ อภ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๑๑-๒๑๓/๓๔๖-๓๕๑.

ตัวอย่างพุทธธรรมที่เป็นเกณฑ์วัดพฤติกรรมทั้งฝ่ายชั่วและฝ่ายดีในบุคคลเดียวกัน ดังปรากฏในมัลลิกาเทวีสูตร^{๑๐} ที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระนางมัลลิกาเทวี พระอัครมเหสีของพระเจ้า ปเสนทิโกศล แห่งแคว้นโกศล มีเนื้อความว่า

พระนางมัลลิกาเทวีทูลถามปัญหา ๔ ข้อ คือ

๑. อะไรเป็นเหตุให้มาตุคามบางคนมีผิวพรรณไม่งาม รูปชั่ว ไม่น่าดู และเป็นคนยากจน ขัดสนทรัพย์ ขัดสนโภคะ ต่ำศักดิ์

๒. อะไรเป็นเหตุให้มาตุคามบางคนมีผิวพรรณไม่งาม รูปชั่ว ไม่น่าดู แต่เป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก สูงศักดิ์

๓. อะไรเป็นเหตุให้มาตุคามบางคนมีรูปร่าง น่าดู น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก แต่เป็นคนยากจน ขัดสนทรัพย์ ขัดสนโภคะ ต่ำศักดิ์

๔. อะไรเป็นเหตุให้มาตุคามบางคนมีรูปร่าง น่าดู น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก และเป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก สูงศักดิ์

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า มาตุคามบางคนเป็นผู้โกรธ มากไปด้วยความคับแค้นใจ ถูกว่ากล่าว แม้เล็กน้อยก็ขัดเคือง ฉุนเฉียว กระพืดกระเฟียด กระด้างกระเดื่อง แสดงอาการโกรธ ความขัดเคือง และความไม่พอใจ เธอไม่ให้ทาน คือ ข้าว น้ำ ผ้า ยวดยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย และเครื่องประทีปแก่สมณะหรือพราหมณ์ และมีใจริษยาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้ และการบูชาของผู้อื่น กีดกัน ตัดรอน ผูกความริษยา ถ้ามาตุคามนั้นจุติจากอภัพนั้นมาเกิดเป็นมนุษย์ กลับมาเกิดในชาติใด ๆ ย่อมเป็นผู้มีผิวพรรณไม่งาม รูปชั่ว ไม่น่าดู และเป็นคนยากจน ขัดสนทรัพย์ ขัดสนโภคะ ต่ำศักดิ์

มาตุคามบางคนเป็นผู้โกรธ มากไปด้วยความคับแค้นใจ ถูกว่ากล่าว แม้เล็กน้อยก็ขัดเคือง ฉุนเฉียว กระพืดกระเฟียด กระด้างกระเดื่อง แสดงอาการโกรธ ความขัดเคือง และความไม่พอใจ แต่เธอให้ทาน คือ ข้าว น้ำ ผ้า ยวดยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย และเครื่องประทีปแก่สมณะหรือพราหมณ์ และไม่มีใจริษยาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้ และการบูชาของผู้อื่น ไม่กีดกัน ไม่ตัดรอน ไม่ผูกความริษยา ถ้าเธอจุติจากอภัพนั้นมาเกิดเป็นมนุษย์ กลับมาเกิดในชาติใด ๆ ย่อมเป็นผู้มีผิวพรรณไม่งาม รูปชั่ว ไม่น่าดู แต่เป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก สูงศักดิ์ มาตุคามบางคนเป็นผู้ไม่โกรธ ไม่มากไปด้วยความคับแค้นใจ

^{๑๐} อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๗/๓๐๐-๓๐๓.

ถูกว่ากล่าวแม้มากก็ไม่ขัดเคืองใจ ไม่ฉุนเฉียว ไม่กระฟัดกระเฟียด ไม่กระด้างกระเดื่อง ไม่แสดงอาการโกรธ ความขัดเคือง และความไม่พอใจ แต่เธอไม่ให้ทาน คือ ข้าว น้ำ ผ้า ยวดยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย และเครื่องประทีปแก่สมณะหรือพราหมณ์ และมีใจริษยาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้ และการบูชาของผู้อื่น กีดกัน ตัณดรอน ผูกความริษยา ถ้าเธอจติจากอภัตถภาพนั้นมาเกิดเป็นมนุษย์ กลับมาเกิดในชาติใด ๆ ย่อมเป็นผู้มีผิวพรรณงาม นาดู น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก แต่เป็นคนยากจน ขัดสนทรัพย์ ขัดสนโภคะ ต่ำศักดิ์

มาตุคามบางคนเป็นผู้ไม่โกรธ ไม่มากไปด้วยความคับแค้นใจ ถูกว่ากล่าวแม้มากก็ไม่ขัดเคือง ไม่ฉุนเฉียว ไม่กระฟัดกระเฟียด ไม่กระด้างกระเดื่อง ไม่แสดงอาการโกรธ ความขัดเคือง และความไม่พอใจ เธอให้ทาน คือ ข้าว น้ำ ผ้า ยวดยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย และเครื่องประทีปแก่สมณะหรือพราหมณ์ และไม่มีใจริษยาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้ และการบูชาของผู้อื่น ไม่กีดกัน ไม่ตัณดรอน ไม่ผูกความริษยา ถ้าเธอจติจากอภัตถภาพนั้นมาเกิดเป็นมนุษย์ กลับมาเกิดในชาติใด ๆ ย่อมเป็นผู้มีรูปร่าง นาดู น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก และเป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก สูงศักดิ์

พระพุทธองค์ตรัสสรุปว่า

“มัลลิกา นี่แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มาตุคามบางคนมีผิวพรรณไม่งาม รูปชั่ว ไม่นาดู และเป็นคนยากจน ขัดสนทรัพย์ ขัดสนโภคะ ต่ำศักดิ์

นี่แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มาตุคามบางคนในโลกนี้มีผิวพรรณไม่งาม รูปชั่ว ไม่นาดู แต่เป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก สูงศักดิ์

นี่แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มาตุคามบางคนในโลกนี้มีรูปร่าง นาดู น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก แต่เป็นคนยากจน ขัดสนทรัพย์ ขัดสนโภคะ ต่ำศักดิ์

นี่แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้มาตุคามบางคนในโลกนี้มีรูปร่าง นาดู น่าเลื่อมใส มีผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก และเป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก สูงศักดิ์”

พระนางมัลลิกาเทวีได้กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในชาติอื่น ชะรอยหม่อมฉันจะเป็นโคณโกรธ มากไปด้วยความคับแค้นใจ ถูกว่ากล่าวเล็กน้อยก็ขัดเคือง ฉุนเฉียว กระฟัดกระเฟียด กระด้างกระเดื่อง แสดงอาการโกรธ ความขัดเคือง และความไม่พอใจ ในชาตินี้ หม่อมฉันจึงมีผิวพรรณไม่งาม รูปชั่ว ไม่นาดู

แต่ในชาติอื่นหม่อมฉันคงได้ให้ทาน คือ ข้าว น้ำ ผ้า ยวดยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย และเครื่องประทีปแก่สมณะหรือพราหมณ์ ในชาตินี้หม่อมฉัน จึงเป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก

ในชาติอื่นหม่อมฉันคงจะไม่มีใจริษยาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้ และการบูชาของผู้อื่น ไม่กีดกัน ไม่ตัดรอน ไม่ผูกความริษยา ในชาตินี้หม่อมฉันจึงเป็นผู้ สูงศักดิ์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็นางกษัตริย์บ้าง นางพราหมณ์บ้าง นางคหปตานีบ้าง มีอยู่ในราชสกุลนี้ หม่อมฉันได้ดำรงความเป็นใหญ่เหนือหญิงเหล่านั้น ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป หม่อมฉันจักไม่โกรธ ไม่มากไปด้วยความคับแค้นใจ ถึงจะถูกว่ากล่าวมากก็จักไม่ขัดเคือง ไม่ฉุนเฉียว ไม่กระฟัดกระเฟียด ไม่กระด้างกระเดื่อง ไม่แสดงอาการโกรธ ความขัดเคือง และความไม่พอใจ และจักให้ทาน คือ ข้าว น้ำ ผ้า ยวดยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย และเครื่องประทีปแก่สมณะหรือพราหมณ์ จักไม่มีใจริษยาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้ และการบูชาของผู้อื่น จักไม่กีดกัน ไม่ตัดรอน ไม่ริษยา”

ใน ราชสิสูตร (ในพระไตรปิฎก เล่ม ๑๘)^{๑๑} พระพุทธเจ้าทรงจำแนกคามโกศิบุคคล (ผู้ครองเรือน) ออกเป็น ๓ ประเภทตามพฤติกรรมในการแสวงหาทรัพย์ และทรงจำแนกประเภทที่ ๑ ที่ ๒ ออกเป็น ประเภทละ ๓ จำพวก และประเภทที่ ๓ เป็น ๔ จำพวก ตามพฤติกรรมในการใช้จ่ายทรัพย์ รวมทั้งหมด เป็น ๑๐ จำพวก แต่ในกามโกศิสูตร (ในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๔)^{๑๒} ทรงจำแนกคามโกศิบุคคลออกเป็น ๑๐ จำพวกเลย และในตอนท้ายของแต่ละสูตรทรงตีค่าพฤติกรรมแบบจำแนกแยกแยะของบุคคล เหล่านี้ไว้โดยละเอียด ดังจะประมวลมาเสนอเพื่อพิจารณาดังต่อไปนี้

กามโกศิบุคคล ๓ ประเภท ๑๐ จำพวก

ประเภทที่ ๑ ผู้ที่แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรมด้วยการงานที่ผิด มี ๓ จำพวก คือ

๑.๑ พวกหนึ่ง เมื่อได้มาแล้วไม่เลี้ยงตน (รวมถึงครอบครัว) ให้มีอันน่าสำราญ และไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ

๑.๒ พวกหนึ่ง เมื่อได้มาแล้ว เลี้ยงตนให้มั่งคั่งน่าสำราญ แต่ไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ

๑.๓ พวกหนึ่ง เมื่อได้มาแล้ว เลี้ยงตนให้มั่งคั่งน่าสำราญ และแจกจ่าย ทำบุญ

ประเภทที่ ๒ ผู้แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรมและไม่ชอบธรรม ด้วยการงานที่ผิดบ้าง ไม่ผิด บ้าง มี ๓ จำพวก คือ

^{๑๑} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๖๔/๔๑๙-๔๓๐.

^{๑๒} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๑/๒๐๗-๒๑๒.

๒.๑ พวกหนึ่ง เมื่อได้มาแล้ว ไม่เลียงตนให้อืมนำสำราญ และไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ

๒.๒ พวกหนึ่ง เมื่อได้มาแล้ว เลียงตนให้อืมนำสำราญ แต่ไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ

๒.๓ พวกหนึ่ง เมื่อได้มาแล้ว เลียงตนให้อืมนำสำราญ และแจกจ่าย ทำบุญ

ประเภทที่ ๓ ผู้ที่แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรมด้วยการงานที่ไม่ผิด มี ๔ จำพวก คือ

๓.๑ พวกหนึ่ง เมื่อได้มาแล้ว ไม่เลียงตนให้อืมนำสำราญ และไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ

๓.๒ พวกหนึ่ง เมื่อได้มาแล้ว เลียงตนให้อืมนำสำราญ แต่ไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ

๓.๓ พวกหนึ่ง เมื่อได้มาแล้ว เลียงตนให้อืมนำสำราญ และแจกจ่าย ทำบุญ แต่เป็นผู้มัวเมา หมกมุ่น จดจ่อ ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออกในการใช้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้น

๓.๔ พวกหนึ่ง เมื่อได้มาแล้ว เลียงตนให้อืมนำสำราญ และแจกจ่าย ทำบุญ ทั้งไม่เป็น ผู้มัวเมา ไม่หมกมุ่น ไม่จดจ่อ เห็นโทษ มีปัญญาเป็นเครื่องสลัดออกในการใช้สอยโภคทรัพย์เหล่านั้น

ทรงตีค่าพฤติกรรมแบบจำแนกแยกแยะไว้ดังนี้

๑. **พฤติกรรมการแสวงหาทรัพย์** ทรงดำหนิการแสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรมด้วยการงานที่ผิด และทรงสรรเสริญการแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมด้วยการงานที่ไม่ผิด

๒. **พฤติกรรมการใช้จ่ายทรัพย์** ทรงดำหนิพฤติกรรม ๓ ประการคือ ๑. การไม่เลียงตน (รวมถึงครอบครว้) ให้อืมนำสำราญ ๒. การไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญ และการใช้จ่ายทรัพย์ด้วยความมัวเมา หมกมุ่น จดจ่อ ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญา และทรงสรรเสริญพฤติกรรม ๓ ประการ คือ ๑. การเลียงตนให้อืมนำสำราญ ๒. การแจกจ่าย ทำบุญ และ ๓. การใช้จ่ายทรัพย์ด้วยความไม่มัวเมา ไม่หมกมุ่น ไม่จดจ่อ เห็นโทษ มีปัญญา

กามโมคิบุคคลจำพวกที่ ๑ ของประเภทที่ ๑ ทรงดำหนิทุกพฤติกรรม ส่วนกามโมคิบุคคลจำพวกที่ ๔ ของประเภทที่ ๓ ทรงสรรเสริญทุกพฤติกรรม และจัดเป็นกามโมคิบุคคลชั้นพิเศษ

จากพระสูตรที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น พอสรุปได้ว่า พุทธธรรมทั้งหลายมีมาตรฐานเดียวกัน คือ เป็นความจริงที่ตรัสไว้ดีแล้ว และตรัสเพื่อประโยชน์แก่ผู้ฟัง ดังบทธรรมคุณและวาจาที่ตรัสดังกล่าวแล้ว

วิเคราะห์พระพุทธานุศาสตร์ในกัมโพชสูตร

ได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่า พระอานนตฺ์ทูลถามพระพุทธเจ้าว่าเพราะเหตุใด มาตุคาม(หรือสตรี) จึงนั่งในสภา(วินิจฉัย)ไม่ได้ ทำการงานใหญ่ไม่ได้ ไปแคว้นกัมโพชะ (หรือต่างแคว้น) ไม่ได้ พระพุทธองค์ตรัสโดยรวมว่า เพราะมาตุคามเป็นคนมักโกรธ (โกธโน) ชอบริษยา (อิสสุกั) มีความตระหนี่

(มัจฉรี) และมีปัญญาทราหม (หุบปัญโญ) ซึ่งอรรถกถาอธิบายว่า ผู้ที่ถูกความโกรธครอบงำจะไม่รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่ใช้ประโยชน์ ผู้ถูกความริษยาครอบงำจะไม่อดทนต่อทรัพย์สมบัติของผู้อื่น ผู้ถูกความตระหนี่ครอบงำจะไม่อาจทำกิจการที่ต้องจ่ายทรัพย์ (ลงทุนมาก ๆ) และผู้มีปัญญาทราหมจะไม่อาจบริหารจัดการให้กิจการดำเนินไปด้วยดีได้

เมื่อเปรียบเทียบหมวดธรรมในกัมโปชสูตรนี้กับหมวดธรรมในมัลลิกาเทวีสูตร ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่า มีข้อธรรมเดียวกัน ๓ ข้อ คือ ความโกรธ ความริษยา และความตระหนี่ ในมัลลิกาเทวีสูตร ไม่มีหุบปัญโญ หรือปัญญาทราหม เพราะพระนางมัลลิกาเทวีทูลถามถึงสาเหตุให้มีหรือไม่มี ความงาม ความมั่งมี และความสูงศักดิ์ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ข้อความ ๓ ข้อนั้นเป็นสาเหตุสำคัญ ไม่ทรงเน้น ปัญญา หรือหุบปัญโญ แต่ในกัมโปชสูตร พระอานนท์ทูลถามถึงสาเหตุที่ทำให้ไม่สามารถทำหน้าที่ วินิจฉัยในสภา ไม่สามารถทำงานใหญ่ และการบริหารจัดการธุรกิจในด้านอื่น ๆ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถคือปัญญาเป็นสำคัญ จึงตรัสปัญญาไว้ ดังที่อรรถกถาอธิบายว่า “ผู้ถูกความโกรธครอบงำจะไม่รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่ใช้ประโยชน์”

ความโกรธที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมัลลิกาเทวีสูตรว่า เป็นสาเหตุให้มีผิวพรรณไม่งาม และตรัสว่า ความไม่โกรธ เป็นสาเหตุให้มีผิวพรรณงามนั้นเป็น “สันติภูมิจิโก” คือพิสูจน์ด้วยตนเองได้ เพราะคนที่กำลังโกรธแค้นขัดเคือง ไม่พอใจอย่างแรง จะมีสีหน้าท่าทางปรากฏให้เห็น คือ หน้าดำ หน้าแดง หรือแดงกล้า เนื้อตัวเต็น คิ้วขมวด หน้าจิกหน้าอ มีท่าทางจืดจืด กระพืดกระเฟียด เป็นต้น ถ้าเป็นคนมักโกรธ มากไปด้วยความคับแค้นใจ ภูวกว่ากล่าวแม้เพียงเล็กน้อยก็ขัดเคือง อนุเฉียว กระพืดกระเฟียด กระด้างกระเดื่อง แสดงอาการโกรธ อาการขัดเคือง และความไม่พอใจออกมา นอกจากไม่งามในปัจจุบันแล้ว ตายไปก็จะเป็นคนไม่สวยไม่งามทุกชาติ ถ้าไม่ขจัดความโกรธ เป็นความไม่โกรธให้ได้ดังที่พระนางมัลลิกาเทวีทรงปฎิญาณต่อพระพุทธองค์ นั่นคือพระนางต้องปฏิบัติ ตามธรรมอันทำให้งาม ๒ ประการ ได้แก่ **ขันติ** ความอดทน อดกลั้นต่อความโกรธและอารมณ์ที่จะก่อให้เกิดความโกรธ และ**โลภจจะ** ความสงบเสงี่ยม ความมีอหิยาตัยงาม ส่วนความโกรธที่พระพุทธเจ้า ตรัสไว้ในกัมโปชสูตรว่า เป็นสาเหตุให้ในสภาไม่ได้ ทำงานใหญ่ไม่ได้ และไปแคว้นกัมโปชไม่ได้ นั้น เพราะเมื่อความโกรธเกิดขึ้น ขันติ(ความอดทนอดกลั้น)หายไป สติ (ความระลึกได้ ความไม่เผลอตุน) และสัมปชัญญะ (ความรู้ตัวทั่วพร้อม ความตระหนักรู้คุณโทษแล้วตัดสินใจกระทำการ) จะไม่เกิดขึ้น เพราะสติสัมปชัญญะ ซึ่งเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของปัญญาไม่นำร่อง ปัญญา (ความรู้ดี ความรู้ชอบ ความรู้ถูกต้อง) ก็ไม่เกิดขึ้น มีแต่หุบปัญโญหรือปัญญาทราหม การวินิจฉัยเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นหน้าที่ จึงบกพร่องคือเป็นไปตามอารมณ์จนเกิดความเสียหายแก่ส่วนรวมได้

ความริษยา ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมัลลิกาเทวีสูตรว่า เป็นสาเหตุให้เป็นคนต่ำศักดิ์นั้น เพราะคนที่ริษยาเห็นเขาได้ดี ทุนไม่ได้ ไม่พอใจในความดี ความมั่งมี ความสุขของคนอื่น คิดตดรอน กัดกันไม่ให้เขาได้ดีกว่าตน คนเช่นนี้จะไม่มีการคบค้าสมาคม จะไม่มีผู้โดยยกย่องสรรเสริญ เขาจึงเป็นใหญ่ในสังคมไม่ได้ และที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในกัมโปชสูตรว่า เป็นสาเหตุให้่งในสภาไม่ได้ ทำงานใหญ่ไม่ได้ และไปแคว้นกัมโปชะไม่ได้ นั้น ก็มีนัยเช่นเดียวกัน แต่มุ่งหนักไปทางไม่ได้รับความเคารพเชื่อถือ ไม่ให้ความร่วมมือร่วมทำ จึงต่างคิดแข่งขันชิงดีชิงเด่น เอาวัดเอาเปรียบกัน

ความตระหนี่ ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมัลลิกาเทวีสูตรว่า เป็นสาเหตุให้ยากจนนั้น เพราะคนตระหนี่จะมีความหวงแหนทรัพย์สินสมบัติ ไม่ยอมเสียสละให้ทานบำเพ็ญบุญกุศล ให้ความช่วยเหลือ แก้อุปการผู้อื่นและสังคม มีแต่เก็บไว้เพื่อตน เมื่อถึงคราวตกอับขัดสนก็ไม่มีผู้ใดช่วยเหลือ และที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในกัมโปชสูตรว่าเป็นสาเหตุให้่งในสภาไม่ได้ ทำงานใหญ่ไม่ได้ และไปแคว้นกัมโปชะไม่ได้ ก็มีนัยเช่นเดียวกัน แต่มุ่งเน้นการไม่กล้าตัดสินใจลงทุน ไม่กล้าเสี่ยง เพราะขาดปัญญาสำหรับใช้วางแผนดำเนินการ ขาดความร่วมมือร่วมคิดและร่วมทำจากผู้มีความรู้ความสามารถที่จำเป็นต้องลงทุน จ่ายค่าแรง หรือบำรุงเลี้ยงดูตามสมควร เป็นต้น ซึ่งเป็นการให้ผลรวมกันของข้อธรรมทั้ง ๔ ข้อ คือ ความโกรธ ความริษยา ความตระหนี่ และมีปัญญาทรม

อย่างไรก็ตาม สตรีผู้ไม่เป็นคนมักโกรธ ไม่ชอบริษยา ไม่ตระหนี่ และมีปัญญา ก็สามารถงในสภาได้ ทำงานใหญ่ได้ และไปประกอบอาชีพต่างแคว้นต่างประเทศได้ พึงเข้าใจว่า พระพุทธดำรัสในกัมโปชสูตรนั้น พระพุทธเจ้าตรัสตามคำทูลถาม คือเขาถามอย่างไรก็ตรัสตอบตรงตามลักษณะนิสัยและพฤติกรรมในเรื่องนั้น ๆ เฉพาะที่ทรงเห็นว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ถามและผู้ฟัง ทั้งนี้ “เพราะตถาคตมีความเอ็นดูในหมู่สัตว์ทั้งหลาย” ดังที่ตรัสกับภิกษุราชมารที่อ้างถึงข้างต้น

บทสรุป

จากประเด็นข้อสงสัยที่ว่า เพราะเหตุใดพระอานนทจึงยกปัญหา ๓ ข้อนี้ ขึ้นทูลถามพระพุทธเจ้า ปัญหาเหล่านี้มีอยู่ก่อน หรือพระอานนทตั้งขึ้นเอง สตรีเท่านั้นหรือที่่งในสภาไม่ได้ ทำงานใหญ่ไม่ได้ และไปประกอบอาชีพในแคว้นกัมโปชะหรือต่างแคว้นไม่ได้ คำถามและคำตอบในพระสูตรนี้เกิดจากการมองสตรีอย่างอคติตามความเชื่อของสังคมอินเดียสมัยนั้นหรือไม่

ผู้เขียนได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากพระสูตรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับข้อสงสัยเหล่านั้นแล้วนำมาพิจารณาวิเคราะห์เปรียบเทียบจนแน่ใจว่า สามารถแก้ข้อสงสัยดังกล่าวได้ดังนี้

๑. เหตุที่พระอานนท์ทูลถามปัญหา ๓ ข้อนี้ เพราะเชื่อมั่นในพระสัพพัญญุตญาณของพระพุทธองค์ โดยหวังจะนำพระพุทธดำรัสไปแนะนำสตรีที่มีปัญหาให้ทราบและแก้ไขต่อไป
๒. ปัญหาเหล่านี้น่าจะมีอยู่ก่อน และมีผู้ให้คำตอบบ้างแล้ว แต่พระอานนท์ไม่เห็นด้วยจึงทูลถามพระพุทธองค์โดยตรง
๓. ผู้มีความโกรธ ความริษยา ความตระหนี่และมีปัญญาทรมาน ไม่ว่าบุรุษหรือสตรีย่อมนั่งในสภาไม่ได้ ทำงานใหญ่ไม่ได้ และไปประกอบอาชีพในต่างแดนไม่ได้ทั้งนั้น
๔. ผู้ใดเมื่อเรียนรู้ข้อบกพร่องของตนจนรู้ตระหนักแน่แล้ว ลงมือแก้ไขตามพระพุทธดำรัสดังมีพระนางมัลลิกาเทวีทรงปฏิบัติ ผู้นั้นจะได้ประโยชน์สมตามที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์

บรรณานุกรม

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : คณะผู้ศรัทธาร่วมกันจัดพิมพ์เป็นธรรมทาน, ๒๕๔๖.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : คณะศิษย์พิมพ์ถวายเนื่องในมงคลวาระอายุครบ ๖๐ ปี พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๒.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๗, ๑๓, ๑๘, ๒๑ และ ๒๔**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. **ปปลงสุทนี**. (อรรถกถาัมชฌนิคทาย มัชฌิมปิณณาสกั ภาค ๒). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๓.
- _____. **มนโรธปุรณิ** (อรรถกถาอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ภาค ๒), กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๓.
- ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔**. เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔.